

97574

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

II. DİN ŞÛRASI
TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ
(23 - 27 KASIM 1998)
(II)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97574
Tas. No:	297.004 DİN. Ş

ANKARA-2003

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 584
İlmi Eserler / 93

Tashih

Abdil AKTAŞ
Mustafa KAYA
Yusuf APAYDIN
Ali Osman PARLAK

Dizgi

Mehmet KARADAŞ
Hasan EKİNCİ
Hüseyin DİL

Grafik

Recep KAYA

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. Tic. İşl.
Tel: (0.312) 354 91 24

2003-06-Y-0003-584
ISBN: Tk.No: 975-19-3325-0
ISBN: 975-19-3327-7

© *Diyanet İşleri Başkanlığı*

Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü
Tel: (0.312) 295 73 06 - 295 72 75

**DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME SORUNU VE DİYANET İŞLERİ
BAŞKANLIĞINA ELEMAN YETİŞTİREN KURUM OLARAK
İMAM-HATİP OKULLARI
(Tarihi Süreç İçinde Gelişmeler)**

Dr. Mehmet BULUT

GİRİŞ

Din hizmetlerinde istihdam edilecek kişilerin iyi yetişmiş olmaları gereği, diyebiliriz ki bütün çağlarda dile getirilmiştir. İhtisaslaşmanın daha fazla önem kazandığı çağımızda ise bu zaruret daha da artmıştır. İşte bu “vasıflı din görevlisi” yetiştirme zarureti, mesleki din eğitimi kurumlarının teşekkülünü gerektirmiştir. Osmanlı devletinin son yıllarında ihtisas medreselerinin açılmasını, Milli Mücadele yıllarında TBMM hükümetlerinin medreselerdeki iyileştirme gayretlerini, Cumhuriyet döneminde önce 1924 ve bilahere 1951 yılında İmam-Hatip Okullarının açılmasını, yine Cumhuriyet döneminde yüksek din eğitimi kurumlarının açılmasını vasıflı din görevlisi yetiştirme yolundaki gayretlerin birer sonucu olarak da kabul edebiliriz. Konuya farklı bir boyuttan yaklaşırsak, oluşturulan mesleki din eğitimi kurumlarının temel amaçlarından biri de, “nitelikli din görevlisi” yetiştirmek olmuştur diyebiliriz.

Cumhuriyet döneminde ülkemizde din hizmeti sunma görevi ve yetkisi verilmiş olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın istihdam ettiği elemanların eğitim durumları, teşkilatın en önemli sorunlarından biri olmuştur. Personelinin önemli bir miktarının yetiştiği ve orta dereceli bir eğitim kurumu olan İmam-Hatip Okullarının idaresinin Milli Eğitim Bakanlığında olması hasebiyle, öğrencilerinin yetiştirilme sorunları bu Bakanlığın da önemli meselelerindendir.

Din görevlilerinin iyi yetişmiş olmalarını gerektiren yüzlerce neden vardır. En önemlisi de din görevlilerinin, yaygın din eğitiminin resmi birer eleman olmaları, yani halkı din konusunda aydınlatma gibi çok önemli vazifeyle yükümlü bulunmalarındır. Hangi hizmet sınıfında olursa olsun Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin her biri, birer din görevlisidir. Dinî ibadetlerde rehberlik ederken halkı din konusunda bilgilendirmektedirler. Bu olgu, onların çağın ihtiyaçlarına göre iyi yetişmiş ve ona göre dizayn edilmiş olmalarını daha da önemli kılmıştır. Çünkü, toplumun dini kültür yönünden zayıf oluşu, dini bilgisinin yetersizliği, çoğu kez topluma din hizmeti sunan elemanların yetersizliğine bağlanabilmektedir. Çünkü din hizmeti, ciddi, hassas ve ağır sorumlulukları olan bir görevdir ve az buçuk bir Kur'an ve din bilgisiyle yerine getirilmesi imkansızdır.

Biz bu tebliğimizde, din görevlisi yetiştirme sorununa, vasıflı din görevlisi yetiştirme çabalarına ve bu bağlamda Cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı'na eleman

yetiştirmiş kurumlardan biri olan İmam-Hatip Okullarına ve bu okul mezunlarının Diyanet'te istihdam durumlarına, tarihi süre içindeki gelişmeler çerçevesinde, kısaca göz atmak istiyoruz.

Konuyu tarihi süreç içindeki gelişmeler çerçevesinde ele alacağımızdan İmam-Hatip Okullarının bugün gelinen noktadaki durumları konumuz dışında kalacaktır. Önce “din görevlisi” kavramına değinmek istiyoruz.

“Din Görevlisi” Kavramı

Din hizmeti yanında toplumu din konusunda aydınlatma görevini de şu veya bu şekilde yerine getiren Diyanet İşleri Başkanlığı personeli için biz genel bir kavram olarak “Din görevlisi” terimini kullanacağız.

İmam, hatip, müezzin, müftü, vaiz gibi görevliler için kullandığımız “din görevlisi” kavramı, saydığımız kavramların tersine, oldukça yeni bir kavramdır ve Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarihi içinde bile 1965’den sonra kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramla daha çok cami görevlileri anlatılmak istenmişse de bize göre bütün Başkanlık personeline teşmil edilmesi mümkündür. Çünkü bütün personelin şu veya bu şekilde din hizmeti vermesi söz konusudur. Sözü edilen tarihe kadar DİB mevzuatında cami görevlileri için sırasıyla “Hademe-i Hayrat”, “Cami Hademesi”, “Hademe-i Hayrat” ve “Hayrat Hademesi” terkipleri kullanılmıştır. 1965’de çıkarılan 633 sayılı kanuna eklenen geçici bir madde ile daha önce yürürlükte olan kanun ve yorumlarındaki “hayrat hademesi” de-yimi “cami görevlileri” olarak değiştirilmiştir.

“Din görevlisi” kavramı gibi, cami hizmetlerine görevli tayin etme olayını ifade de farklı kavramların kullanıldığını görüyoruz. Şöyle ki: Osmanlı döneminde 1913 yılında çıkarılan ve bir kısım hükümleri Cumhuriyet döneminde de 1928 yılına kadar uygulanan “Tevcih-i Cihat Nizamnamesi” adlı yasal düzenlemede geçen “Tevcih-i Cihat”⁽¹⁾ terki-bi, “görevlerin (cami görevlerinin) verilmesi” anlamına gelmektedir. Yani “göreve atanma”, “cami görevliliğine getirilme” yerine “görevi birine verme” ifadesi tercih edilmiştir. Örneğin imamlık, hatiplik gibi görevlere tayin olunanlara “imamlığa, hatipliğe tayin edildi” denilmemiş; “imamlık, hatiplik ciheti (görevi) falana tevcih edildi” denmiştir. Aynı şekilde DİB döneminde 1950’li ve 60’lı yıllarda bile “imamet ve hitabet gibi hizmet sahipleri” ifadesi kullanılmıştır.

Cahit Baltacı, XVII. Yüzyılda Osmanlı camilerinde görev yapan kişilerin sayısının bazen 18’e kadar çıktığını ifade etmektedir. Baltacı’ya göre bunlar lüzumsuz görevliler de değildir. Herbirinin yerine getirdiği görevler vardı.⁽²⁾

1. “Cihat” (çoğulu: cihat), Vakıfların çeşitli dinî, sosyal ve kültürel hizmetlerini sürdürebilmesi için tahsis edilmiş olan görevlere verilen addır (DİA, c. 7, s. 546). Osmanlı kayıtlarında “erbab-ı cihat” veya “ashab-ı cihat” diye adlandırılan cihat sahipleri esas itibarıyla iki kısma ayrılmaktaydı. İmamet, hitabet, vaizlik, derslik, tedris gibi ilmi yeterlilik isteyenlere “Cihat-ı İlmiye”; kayımlık, türbedarlık, ferraşlık gibi bedeni çalışmaya bağlı olanlara da “Cihat-ı Bedeniye” adı verilmekteydi (Geniş bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Cihat”, DİA, c. 7, s. 546-548).

2. Milli Eğitim ve Din Hayatı, Boğaziçi Yayını, İstanbul 1981, s. 258 (Cahit Baltacı’nın Müzakeresi).

Osmanlı döneminde olduğu gibi, DİR'nin ilk yıllarında cami görev ve görevlileri, değişik adlarla, çeşitlilik arz ediyordu. Zamanla, birleştirilebildiği ölçüde bu görevler ve görevliler birleştirilmiş ve günümüzde cami görevlisi olarak İmam-hatip, müezzin-kayyim ve vaiz kalmıştı, ki bu personelin hepsini birden bulunduran cami sayısı günümüzde oldukça azdır.

Diyanet ve Millî Eğitim

Tebliğimize konu olan iki kurumdan DİB bilindiği gibi bir Cumhuriyet kuruluşudur. Devlet teşekküllerinden biridir. Bir istihdam müessesesidir. İstihdam ettiği elemanları kendi yetiştirmemektedir. Mezunlarını istihdam ettiği okullardan biri olan İmam-Hatip Okulları (İ.H.O.) ise yine bir devlet kurumu olan Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlıdır. Diyanetin kuruluşu ile ilk imam-hatip okullarının kuruluşuna neden olan Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul tarihi aynıdır (3 Mart 1924). Çalışmamızda izleyeceğimiz süreçten de anlaşılacağı gibi, her ikisi de birer devlet kurumu olan Diyanet ve Millî Eğitim arasında idari ve ilmi yönden yeterli bir işbirliği gerçekleşmemiştir.

Öte yandan, Cumhuriyet tarihi boyunca siyasi idarelerin Diyanete ve İ.H. Okullarına bakış açıları benzerlik göstermiştir diyebiliriz. Ancak Diyanet, kuruluşundan günümüze kesintisiz varlığını koruyabilmiş olmasına karşın söz konusu okullar için aynı şeyi söyleyemiyoruz.

Din Görevlisi Yetiştirme Sorunu, Din Görevlisi Yetiştiren Kurumlar

Tarihimizin önemli bir diliminde, dini hizmetleri üstlenen kişiler genellikle medreseden yetişmişlerdir. Osmanlı'nın son dönemlerinde, yüzyılımızın başında ise cami hizmetleri için ihtisas medreselerinin açıldığını görüyoruz. Özetle belirtirsek, medreselerde kaliteyi yükseltmek için 1913'de açılan Darü'l-Hilafeti'l-Âliyye medreselerinin açılışında kaliteli din adamı yetiştirmek de hedeflendiği gibi, ehliyetli vaiz yetiştirmek için "Medresetül-Vaizin"ın yine vasıflı imam-hatip, müezzin yetiştirilmek üzere "Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba"nın bu ikisinin birleştirilmesiyle oluşturulan "Medresetü'l-İrşad"ın ve ayrıca "Medresetü'l-Mütehassisin"ın açılışları hep vasıflı din görevlisi yetiştirme doğrultusundaki çabalarıdır. Tebliğimizin hacmini genişletmemek için bunların sadece isimlerini zikretmekle yetiniyoruz. Yalnız DİB'na "da" omuz vermiş olan Şer'îye ve Evkaf Vekâleti (ŞEV)'nin bu doğrultudaki hizmetlerine temas etmeden geçemeyeceğiz.

Millî Mücadele yıllarında, TBMM hükümetlerinin ve hükümetlerde yer alan Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin diğer hizmetleri yanında vasıflı din görevlisi yetiştirme doğrultusundaki çabaları da bizi fevkalâde mütehassis edecek boyuttadır. Ülke genelinde hayatmemat mücadelesinin verildiği bu yıllarda cami ve mescitlerin görevlisiz kalmamaları ve İslâm'ın bütün safiyetiyle halka anlatılabilmesi için medreselerin ıslahı ve sayılarının çoğaltılması için hiç bir fedakarlıktan kaçınılmamıştır.

İlk TBMM hükümeti, ülkede sayıca fazla olan İlmiye medreselerinin eğitim öğretimi faaliyetlerine çeki-düzen vermek ve yeni bir dinamizm kazandırmak üzere 8 Mayıs

1337/1921'de "Medaris-i İlmiye Nizamnamesi" adıyla bir tüzük yayınladı ve uygulamaya koydu.⁽³⁾ Ayrıca, eğitim düzeyi yüksek olan Darülhilafe medreselerinin sayılarını çoğaltmak için çaba harcadı. Buna gerekçe olarak, irşad hizmetine duyulan ihtiyaç gösterilmiştir. Örneğin Kütahya'da bir Darülhilafe medresesi açılması için Meclis Başkanlığına 1921'de verilen bir önerge için yazılan mazbatada buna gerekçe olarak, "Emr-i bi'l-maruf nehyi ani'l-münkeri halka neşir ve tebliğ ile mükellef erbab-ı dine yegane menşe olan ve memleketin her tarafında tesisi şayan-ı arz bulunan dar-ı mezkurun küşadına..." ifadesiyle yer verilmiş, ayrıca "Menba-ı feyz ve irfan olan ve maarif-i memlekete, dine ve vatanın terakki ve tealisine her yerde hizmet edecek olan medrese-i celilenin bir an evvel tesis ve küşadına ve müntesibin-i ilmiye ve ahali-i islamiyenin idame-i hayat ve diyanet ve adedinin teksiri esbab-ı veailinin istikmalî vacibat-ı diniye ve dünyeviyeden bulunmakla..."⁽⁴⁾ denerek bu medreselerin açılması gereği vurgulanmıştır.

TBMM'nin medreseler konusunda bu takdire şayan jesti bütün Anadolu'da memnuniyetle karşılanmış ve halkın Milli Meclise olan muhabbeti pekişmiştir. Nitekim dönemin Şer'îye Vekili Mustafa Fehmi Efendi (Gerçekler), 12 Ocak 1922'de bir soruyu cevaplandırırken konuyu şu ifadelerle dile getirmişti: "... Mahv u inkiraza yüz tutan medaris-i atıkanın ıslahı hakkındaki nizamname, ahalinin TBMM Hükümetine karşı olan hissi mefharatını tezyide bais olmuş ve bugüne kadar (yaklaşık 8 ay içinde M.B.) 125 mahalde medrese küşad olmuştur."⁽⁵⁾

TBMM Hükümetlerinde bakanlık olarak yer alan Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin (ki medreselerin de idaresi bu vekalette idi.) 1922 yılına ait bütçesi müzakere edilirken, Türkiye'de medreseler ve din eğitimine, vasıflı din görevlisi yetiştirilmesi konusuna da çok geniş yer verilmişti. Meclisin ulema sınıfından mebusları tam bir fikri serbesti içinde din, din hizmeti ve din eğitimi konusunda görüşlerini serdetmişlerdi. Diyanet İşleri Reisliği (DİR)'nin kuruluşundan hemen öncesinde verilen bu özverili ve samimi gayretler daha sonra gereği gibi sürdürülemedi.

Cumhuriyet Dönemi

Bilindiği gibi Cumhuriyetin ilanından bir müddet sonra 3 Mart 1924'te çıkartılan seri kanunlarla ülkemizde dini teşkilat, din hizmetleri ve din eğitimi alanlarında yeni düzenlemeler getirildi. Bunlardan konumuzu ilgilendirenler Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin lağvi ve DİR'nin kuruluşudur. Bu kanunlardan ilki ile ülkede bütün öğretim kurumları Maarif'e bağlanarak eğitim birliği sağlanmıştır. Bu bağlamda daha önce Şer'îye Vekaletine bağlı olan bütün medreseler de önce Maarife devredilmiş ve hemen akabinde de kapatılmış, yerine İmam ve Hatip Mektebi açılmıştır. Aynı tarihte ikinci bir kanunla da TBMM hükümetleri döneminde bakanlık olarak temsil edilen ve Türkiye'de din hizmetleri, din eğitimi ve vakıfların idaresini deruhte eden ŞEV lağvedilmiş ve yerine, sözkonusu vekaletin görevlerinden bir kısmını (inanç ve ibadetle

3. Bkz. Düstur, III. Tertip, c. 2, s. 57-61 (İst. 1929 baskısı).

4. Zabıt Ceridesi (Z.C.) I. Devre, Yıl: 1, c. 3, s. 497; c. 6, s. 7.

5. Zabıt Ceridesi, I. Devre, Yıl: 2, c. 16, s. 27.

ilgili işler, cami ve mescitlerin idaresi) yerine getirmek üzere Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur.

Tevhid-i Tedrisat ve Medreselerin Kapatılması

Cumhuriyeti kuran nesil, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun daha başında yanlış uygulandığını dile getirmiş ve ülke geneline yayılmış olan medreselerin bir çırpıda kapatılmasını doğru bulmamıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinde geçen "... İmamet ve hitabet gibi hizmet-i diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir." şeklinde ifadeye nazaran medreselerin kapatılmasına yer verilmemiş, bilakis dini hizmetlerin yerine getirilmesinde rehberlik edecek elemanlarının yetiştirilmesi için özel okulların açılması öngörülmüştür. Ancak uygulama buna göre olmamış, sayıları 479 civarındaki⁽⁶⁾ ilmiye medreseleri tamamen kapatılmış, Darülhilafe medreseleri ise İmam ve Hatip Mektebine dönüştürülmüştür. Bu uygulama biçimine, bu tasarrufla kanunun oylamasında bulunan Mebuslar bile karşı çıkmıştır. Örneğin 17 Nisan 1924'de görüşülen Maarif Vekâleti bütçesinin müzakeresi sırasında medreselerin kapatılmasına temas edilerek bunun yanlış olduğu, öğrenci ve hocası yeterli ilmiye medreselerinin takviye edilerek tedrisata devam etmelerinin faydalı olacağı vurgulandı. İmam-Hatip Mektebine dönüştürülen 29-30 Darulhilafe medresesinde, 40 bin civarında köye sahip bir ülkenin din görevlisi ihtiyacını karşılamakta çok yetersiz kalacağı vurgulandı. Onlara göre ilmiye medreseleri İmam-Hatip Okuluna; Darülhilafe medreseleri de İlahiyat Fakültesine yönelik bir kaynak olmalıydı.⁽⁷⁾ Kısaca gelecekteki sıkıntılar o günden anlaşılmış ve bu uygulama sonucu yakın gelecekte köylerin imamsız kalacağı vurgulanmıştır.

İmam ve Hatip Mektepleri

DİB'nın 3 Mart 1924 tarihinde, Türkiye'de din işlerini düzenlemek, cami ve mescitleri idare etmek görevleriyle 429 sayılı Kanunla kurulduğunu hatırlatmak istiyorum. Başkanlık bütün köylere kadar ulaşan bu görevini gereği gibi yapabilmek için İslâm dininin inceliklerine vakıf, Doğu'yu ve Batı'yı tanıyan, halkı irşad edecek din görevlilerine (müftü, vaiz, imam ve hatip) ihtiyacı vardı. İhtiyaç duyulan bu elemanları 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun amir hükümleri gereğince Milli Eğitim Bakanlığı yetiştirecekti. Çünkü söz konusu kanunun 4. maddesi yüksek din bilginleri yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesinin tesisini öngördüğü gibi, cami ve mescitlerde dinî hizmetlerinin ifası ile sorumlu elemanlar yetiştirmek için de ayrı mekteplerin açılacağını da amirdi.

Nitekim uygulama da buna göre yapıldı. Bu kanunla o tarihte bulunan bütün dini eğitim kurumları (medreseler) kanun gereği Milli Eğitim'e bağlandı. Ancak bir hafta sonra

6. Zabıt Ceridesi, 2. Devre, Yıl:3, c. 8, s. 918.

7. Bu görüşler için bkz. Zabıt Ceridesi, 2. Devre, Yıl: 2, c. 8, s. 912-913.

zamamın Maarif Vekili Vasıf Bey'in bir emriyle, ülkede sayıca fazla olan ilmiye medreselerinin tamamı bir çırpıda kapatıldı. Sayıları 29'u bulan Darülhilafe medreseleri de İmam ve Hatip Mektebine dönüştürüldü. Daha önce Şer'îye vekaletince idare edilen Darülhilafe medreselerinin Sahn ve Süleymaniye adındaki ihtisas bölümlerinin bir kısım öğrencisi Darülfünun İlahiyat Fakültesi bölümüne, ilk ve orta kısım öğrencilerinden bir kısmı da İmam ve Hatip mekteplerine aktarıldı.

1924'de açılan İmam ve Hatip Mektepleri, ilkokula dayalı dört yıllık birer eğitim kurumlarıydı. Bir meslek okulu olarak açıldı. Amacı din görevlisi yetiştirmektir. Ortaokul dersleriyle birlikte meslek dersleri okutuluyordu. Mezunları Ortaokul mezunu sayılmıştır.⁽⁸⁾

1924 yılı Maarif bütçesine ekli kadro cetvellerinden anladığımızı göre açılışlarında sayıları 30 olarak düşünülmüştü.⁽⁹⁾ Aynı kadro cetvelinde öğretmenlerin branşlarına da yer verilmiştir ki bu, okutulan dersleri de göstermektedir. Buna göre, Kur'an-ı Kerim - Tecvit- Gına, Tefsir-Hadis-İlm-i Tecvid, Din Dersi, Edebiyat-Hitabet-İnşa, Ruhiyat ve Ahlâk, Arabi, Tarih ve Coğrafya, Riyaziye, yazı ve Terbiye-i Bedeniye dersleri yer almaktaydı.

Halka din hizmeti sunacak insanların iyi yetişmiş olmalarını ısrarla vurgulayan Cumhuriyetin kurucu kuşağı, medreselerin kapatılmasından sonra bu kez yeni kurulan İmam ve Hatip Mektebine ümit bağlamışlardır. Çünkü bu yıllarda camilerde nitelikli din görevlilerinin sayısı iyice azalmış, ehil olmayan kişiler bu hassas görevi yapmaya yeltenmiştir. Medrese hoca ve öğrencilerinin, iyi yetişmiş cami hocalarının diğer vatan evlatları gibi cephelerde görev almaları ve bir çoğunun şehit olması, haliyle din eğitimi ve din hizmeti alanında aksamalara neden olmuştur. Dolayısıyla ehliyetsiz ve liyakatsiz kişiler din hizmeti vermek durumunda kalmışlardır. DİR'nin kuruluş yıllarında, köy imamalarının halk üzerindeki etkinliklerinin fazla oluşuyla ters orantılı bir şekilde, bilgi yönünden zayıf oldukları bizzat dönemin mebuslarınca dile getirilmiştir. Örneğin, Diyanet'in 1925 yılı bütçesinin müzakeresi sırasında Karesi Mebusu Vehbi Bey şöyle demişti:

"... Memleketimizin lâekal yüzde 80'ini köylü teşkil ediyor. Hepimizin de itiraf etmemiz lazımdır ki, her köyün başı, başı sarıklı bir hocadır. Oraya siz giderseniz, dil dökersiniz. Doktor gider, dil döker. Jandarma gider, kırbaç gösterir. Tahsildar gider tahsil torbasını gösterir. Hiçbirinin ehemmiyeti yoktur. Orada köy imamının söylediği, nass-ı kattidir. Herşeyi yapar. Onun sözü sözdür. Sizin yaptığımız bütün tesirâtı, telkinâtı, siz ayrıldıktan sonra iki kelime ile bırakın şu dinsiz keretayı dedi mi iş bitmiştir. Halbuki köy imamaları, tetkik edilecek olursa birçok yerlerde, belki yüzde 75'i okumayı zor bilir..."⁽¹⁰⁾

5 Mart 1925 tarihinde Maarif Vekaletiyle ilgili bir Meclis görüşmesi sırasında o vakit vekil olan Hamdullah Subhi Bey, İmam ve Hatip Mektepleriyle ilgili bir soruyu cevaplandırırken "Köy hocası olabilmeleri için İmam ve Hatip Mekteplerine devam eden efendilere lazım gelen her yardımı yapmaya amadeyim. Bir ihtiyacın ifadesi olduğu için

8. Ömer Okutan, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İst. 1991, s. 416.

9. Bkz. 17 Nisan 1340 (1924) tarihli Zabıt Ceridesi eki.

10. TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Devre, Yıl: 2, c. 14, s. 253-254.

bu mekteplere de dikkat-i mahsusa ile dikkat edeceğim. Şefkat ve muhabbet ile itina edeceğim. Bunun delailini göreceksiniz” diyordu.⁽¹¹⁾ Ancak mevcut esaslar çevresinde bu okul mezunlarının doğrudan Darülfünun İlahiyat Fakültesine Girmelerinin imkansız olduğunu, bunun ancak lisenin edebiyat kısmından geçirmek suretiyle olabileceğini belirtmiştir. Ancak bu gerçekleşmemiştir.

Aynı görüşmede, Maarif Vekaletinin, İmam ve Hatip Mekteplerinin programları hakkında DİR'nin mütelaasını alıp almayacağı şeklindeki soruya “Müracaat edeceğim ve mütalaalarından istifade edeceğim” cevabını vermişti.

Bilindiği gibi açılan bu okullar uzun ömürlü olamadı. 1929-1930 ders yılında tamamıyla tarihe intikal etmiştir.⁽¹²⁾

Tevhid-i Tedrisat Kanununa dayanılarak açılan İmam ve Hatip Mekteplerinin kapatılmasına gerekçe olarak genelde öğrenci bulunamayışı gösterilmiştir. Kanaatimizce, asıl nedeni okula rağbet etmeme nedeninde aramak icap eder. Esasen bu mazeret, o dönemin yetkililerince de kabul edilmemiştir. Örneğin, 1926 yılı Maarif Vekaleti bütçesinin müzakeresi sırasında Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi, Eskişehir'deki İmam ve Hatip Mektebinin kapatılma gerekçesini dönemin Maarif Vekili Necati Bey'den sormuş ancak makul cevap alamamıştı. Vekil “Öğrenci azlığı” gerekçesinin arkasına saklanmak isteyince, A. Azmi Efendi, Eskişehir'deki mektebin öğrencisi en çok olan bir okul olduğunu, araç gereç yönünden de yeterli bulunduğunu dile getirmiştir.⁽¹³⁾

Kabul etmek gerekir ki, bu okullar bir defa yetkililerden yeterli ilgi görmemiş; mezunlarına parlak bir istikbal gösterilmemiştir. Ortaokul düzeyinde tutulmuş, mezunlarının devam edecekleri bir kurum bulunmamıştır.

Mesleki Din Öğretiminin Yapılmadığı Yıllar

İmam ve Hatip Mektepleri uzun ömürlü olamayıp, 1930 yılında tamamen kapatılınca, 1924 yılında yine Tevhid-i Tedrisat Kanununun amir hükümleri gereği açılan Darülfünun İlahiyat Fakültesinin de 1933'de kaldırılmasıyla Türkiye'de örgün mesleki din eğitimi veren bir kurum kalmamıştır. 1950'li yıllara kadar süren bu dönemde, din görevlisi yetiştirmek için kaynak olarak sadece Kur'an Kursları kalmıştır. Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi, bu kursların Diyanet'e bağlı kalmasını sağlamıştır.⁽¹⁴⁾ Ancak bu kurslar Türkiye'nin din görevlisini karşılamaktan uzaktı.

Sonuçta din hizmetlerindeki eleman ihtiyacı o kadar kendini gösterdi ki, din hizmetlerinde istihdam edilecek personelin yetişmesine yıllarca karşı çıkmış olan CHP de bu vahim duruma (cenazelerin ortada kalışı, cami hizmetlerinin ehliyetsiz insanlarca doldurulması vb.) rıza göstermemeye başladı.

11. Zabıt Ceridesi, 2. Devre, Yıl: 2, c. 5, s. 207-208.

12. Yıllara göre açılan ve kapanan okulların bir tablosu için bkz. Hasan Ali Yücel, Türkiye'de Orta Öğretim, İstanbul 1938, s. 54.

13. Bkz. Zabıt Ceridesi, 2. Devre, Yıl: 3, c. 25, s. 536.

14. Jaeschke, 1932-1950 yılları arasında Kur'an Kurslarının sayısını ve buradaki öğretici ve öğrenci sayılarını tesbit etmiştir. (Jaeschke, s. 70)

“10 Şubat 1948 tarihinde toplanan CHP Meclis grubunda Başbakanın teklifi üzerine ilkokullarda tahsil gören çocuklara din dersleri verilmesi ve ayrıca imam ve hatip gibi din adamları yetiştirmek için meslek okulları açılması konularını inceleyip prensip kararına bağlaması için, Meclis Grubu onyeddi kişiden müteşkil bir komisyon seçmiş ve bu komisyonu görevlendirmiştir.”⁽¹⁵⁾ Komisyon kısa zamanda bu konuda müsbet görüş taşıyan bir rapor hazırladı.

Komisyon İ. H. Okullarının kurulmasında ittifak etmiş olmasına rağmen çeşitli tartışmalardan sonra Ulus gazetesinde neşredilen tebliğde İmam-Hatip Okulları yerine, orta- okul mezunlarından askerliğini yapmış olanların kabul edileceği İmam ve Hatip kurslarının açılmasını benimsemişti.⁽¹⁶⁾

Din görevlisi ihtiyacını karşılamak üzere sarfedilen gayretleri anlatırken, A. Hamdi Akseki bu kursların açılış sürecini şöyle belirtmiştir:

“Bu ihtiyacı, muhtelif zamanlarda yüksek makamlara yaptığımız müracaatlarla, verdiğimiz raporlarla belirttik. Nihayet, Büyük Millet Meclisinin geçen devresinde sunulmuş olan iki layiha ile bu cihet açıklandı. Bu suretle iş matbuata da aksetti. Bu layihalarda dini ihtiyaç ve bunun sebepleri bütün uryanlığı ile gösterilerek Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı ve muhtelif dereceleri ihtiva eden dini bir müessesenin açılması lüzumu belirtiliyordu. Bu haklı ve yerinde olan talep hususi bir komisyona havale edilmiş, neticede, istenilen bu din müesseseleri yerine Üniversiteye bağlı bir “İslâm İlahiyat Fakültesi” açılmasına, ilk mekteplerin dördüncü ve beşinci sınıflarına ihtiyari din dersi konulmasına, imam ve hatip ihtiyacını önlemek üzere de, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından on aylık kurslar açılmasına karar verilmişti.”⁽¹⁷⁾

Sonuçta 1948’de 10 ay süreli İmam ve Hatip kursu 10 il merkezinde açıldı. MEB İlköğretim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak yürütülen bu kurslarda, Akaid, Ahlâk, Kur’an, İbadet, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi ve Sağlık Bilgisi dersleri okutulması kararlaştırılmıştı.⁽¹⁸⁾

Bu kursların yetersizliği kısa sürede anlaşıldı. 1951’de İmam-Hatip Okullarının açılmasıyla ömrünü tamamladı. Yakşalık 20 yıllık aradan sonra mesleki din eğitimine yeni-den geçişin ise söz konusu kurslarla olduğu kabul edilmektedir.⁽¹⁹⁾

Mesleki Din Eğitimi Sorununun Çözümüne A. Hamdi Akseki’nin Yaklaşımı ⁽²⁰⁾

Mesleki din eğitiminin 20-25 yıl süreyle yapılmayışı büyük sıkıntılara neden oldu. Bu yıllarda halkın dini ihtiyaçları görmezlikten gelinirken DİB teşkilatı devlet yapısı içinde

15. Nahid Dinçer, İmam-Hatip Okulları Meselesi, İst. 1974, s. 53.

16. Suat Cebeci, “Türkiye’de Ortaöğretimde Mesleki Din Eğitimi”, Diyanet Dergisi (D.D.), c. 26, Sayı: 3 (Temmuz-Ağustos-Eylül ‘90), s. 35.

17. Akseki, Rapor.

18. Dinçer, s. 61.

19. Cumhuriyet Döneminde Eğitim, MEB Yayını, Ankara 1983, s. 419.

20. DİB personelinin eğitim sorunları zaman zaman raporlar halinde ilgili mercilere sunulmuştur. En güzel örneği, bazı pasajlarını aktardığımız Akseki’nin bu raporudur. Diğer bir kaçına daha burada temas etmek istiyoruz.

varlığını korumuştur. Varlığı muhafaza edilen bu teşkilat için zorunlu olan elemanların yetiştirilmesi için bir kaynak gösterilmemiş olması düşündürücüdür.

Cumhuriyet öncesinden başlayarak 1950'li yıllara kadar Türkiye'de din eğitiminin ve din hizmetlerinin gelişimini çok iyi takip etmiş ve yaklaşık otuz yıl dini kurumların için-

1959'da Maarif Vekaletine sunulan "Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu"nda din adamlarının yüksek tahsilden geçirilmesi gereği şöyle ifade edilmiştir: "Din gibi mudil ve fikri olgunluk isteyen bir konuda söz edecek kimsenin behemehal üniversite bir tahsilden geçmesi lüzumuna inanıyoruz. Nitekim komisyonumuzca ziyaret edilen memleketlerin çoğunda din adamları, ancak üniversite seviyesinde bir teoloji tahsili yaptıktan sonra vazife alabiliyorlar. Buna göre İ. H. Okullarını da üniversite mezunu din adamları yetişinceye kadar, acilen din adamı yetiştirme ihtiyacı ile kurulmuş müesseseler olarak görmek gerektiğine kaniyiz..." (Türkiye Eğitimi Milli Komisyonu Raporu, MEB Yayını, İstanbul 1960, s. 112).

1960 tarihli "Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu"nun sonuna, dini eğitim yapan okullar hakkında, Diyanet'in görüşü de eklenmiştir. Diyanet İşleri Başkanı Muavini Sadettin Evrin imzasıyla "İmam-Hatip Okullarıyla Yüksek İslâm Enstitüsü ve İlahiyat Fakültelerinin Gelişmeleri ve Kur'an Kursları Hakkında Toplu Görüş" başlığı altında yer verilen DİB'nin görüşü maddeler halinde sıralanmıştır. Diyanet'e göre: Mevcut 19 İmam-Hatip Okulunun hepsi birbirinden farklıdır. Bunlardan ancak 4 tanesi kısmen iyi durumdadır. Bunlar, "İlahiyat Lisesi" adı altında müftü ve vaiz yetiştirilmesi için ayrılmalı, geri kalan okullar 4 senelik İ. H. Okulu halinde bırakılmalı. Yüksek İslam Enstitüsüne, müftü ve vaiz yetiştirmek üzere "İlahiyat Lisesi" mezunları alınmalı. İlahiyat Fakültesine ve aynı kaynaktan öğrenci alınmalı. "Çünkü, normal lise tahsili yapmış gençlerin İlahiyat Fakültesinde Kur'an'ı ve İslâmiyet derslerini hakkıyla öğrenmeye ve vakitleri, ne de alışkanlıkları müsade etmekte, bu gibi ihzari bilgilere sarf edilen zamanın daha yüksek derslere hasredilmesine imkan vermemektedir."

Diyanetin raporda yer alan görüşüne göre, yurdumuzda mevcut binlerce Kur'an Kursu son derece iptidai bir haldedir. Bunlara derhal bir istikamet verilmesi lazımdır. Bu durumda: "19 İ. H. Okulunun ihzari kısmı diye iki senelik bir eğitim kabul edilmeli; birinci senede Kur'an-ı Kerim'in okunmasına alışmak ve bir miktar ezber edilmesi, İslâm ahlâkı; ikinci senede de tecvit, makam ve maharice riayet suretiyle tilâvetin tekemmül ettirilmesi, hıfzın lüzumlu kadarının tamamlanması yapılır. 19 okuldan dört veya beşi lise haline getirilince, 14-15 okuldan yalnız 4 senelik ilk devre kalacak ve okulun ikinci devresine ait üç sınıftan ders-haneleri ve yatakhaneleri boşalacaktır. İşte bunlar bahsettiğimiz leyli ihzari kısma tahsis olunur. O şehirlerdeki dağınık yerlerde bulunan Kur'an Kursları aylarında ihtiyari ders olarak verilmeli: Maarifin sıkı mezaretinde yapılmalı; cami köşelerindeki Kur'an Kurslarına müsaade edilmelidir."

Bu düşüncelerin uygulama imkanı bulmadığını söylemeye gerek yoktur.

Şubat 1962'de toplanan VII. Milli Eğitim Şûrası'nda alınan kararla, Din Eğitimi problemi incelemek üzere bir komisyon meydana getirildi. DİB, İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüleri ve Bakanlık ilgililerinden meydana gelen bu komisyon, din eğitimi problemi 7 madde halinde tesbit etti. Bu maddelerde nüfusu 5000'den az köy ve kasabalarda yaklaşık 35769 iskan yerinde İ.H.O. dışında yerlerden Kur'an Kurslarındaki yetişen kişilerin istihdamını öngörmekteydi. Bu karara haktan tepki geldi. Bakanlık bu tepkileri dikkate almak zorunda kaldı. (Parmaksızoğlu, s. 41).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanması ile ilgili olarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nca oluşturulan "Manevi Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu" çalışmalarında değerlendirilmek üzere DİB'nin görüşünü ihtiva eden bir rapor istemişti. Bu doğrultuda Başkanlık Din İşl. Yüksek Kurulu Üyelerinden oluşan bir komisyonca "Manevi Kalkınma Konusunda DİB'nin Görüş ve Düşünceleri" adıyla hazırlanan ve 1 Şubat 1977'de Başbakanlığa sunulan bu rapora göre 1976 yılında Türkiye'de ibadete açık 50 bin camiden yaklaşık 41 bininde, 633 sayılı kanunla belirlenmiş nitelikleri taşıyan, yani asgari İ. H. Okulu mezunu imam-hatip yoktu (s. 49). Bu gerçek bile DİB'nde yaygın din eğitimi veren personelin eğitim sorununu bütün çıplaklığıyla ortaya koymaya yetiyordu.

1-5 Kasım 1993 tarihlerinde gerçekleştirilen I. Din Şûrası'nın sonuç bildirisinde (Şûra kararları) din görevlilerinin eğitimleri sorununa değinilirken şöyle denilmiştir: "Toplumun aydınlatma, dikkat ve hassasiyet isteyen bir görevdir. Yetişmiş ve yetenekli görevliler gerektirir. Bu sebeple irşada memur edilen kimseler özel bir eğitime tabi tutulmalı; Diyanet İşleri Başkanlığı görevli tayininde daha hassas davranmalı ve zaman zaman düzenleyeceği Hizmetiçi Eğitim seminerleri ve kursları ile görevlilerini yetiştirme cihetine gitmelidir. Bir yıldan uzun süreli hizmetiçi kurslarını bitirenlere maaş veya kıdem gibi haklar sağlanması konusunda çalışmalar yapılmalıdır."

de ve başında bulunmuş bir kişi olan merhum Ahmet Hamdi Akseki, 1950 yılında Türkiye’de din hizmetleri ve mesleki din eğitimine ilişkin problemleri ve çözüm yollarını içeren bir Rapor⁽²¹⁾ hazırlayarak ilgili makamlara sunmuştur.

Akseki bu raporunda 1950’ye kadar dini kurumlardaki gelişmeleri irdelemiş, bu kurumların gelecekle ilgili teklifleri mükemmel bir şekilde ortaya koymuştur. Bu bilimsel rapor kanaatimce hem DİB için hem de mesleki/dini eğitim veren kurumlar için hazırlanmış en ciddi ve en kapsamlı bir rapordur. Konumuzla doğrudan ilgili olan bu rapor üzerinde biraz durmak istiyoruz:

Akseki, raporunun başında insanlarda din duygusunun fitriliği üzerinde durmuştur. Dini duygunun özelliklerine temas ederken Batı ve İslâm filozoflarının görüşlerine yer vermiştir. Daha sonra da din ve dini kurumlarda Batıda (Fransa’da) yapılan devrimleri hatırlatarak “Türk inkılapları ve din müesseseleri” alt başlığıyla Cumhuriyet devrimlerinin dini kurumlarla olan yönlerini Batı ile mukayese ederek irdelemiştir. “Milli Mücadele ve Din Müesseseleri” alt başlığı altında da ŞEV’nin bu yıllardaki fevkalade önemli hizmetlerini ve kendisinin de bu vekaletin “Tedrisat Umum Müdürü” olarak yaptığı çalışmalarını anlatmıştır. Burada Darulhilafe medreseleriyle ilgili M. Kemal Paşa’nın yaptığı bir değerlendirmeye de yer verilmektedir.

Daha sonra Şer’iye Vekâletinin ilgası ve DİB’nin kurulmasına temas eden A. H. Akseki, Başkanlığın konumu ve görevlerini izah ettikten sonra din hizmeti gibi mesuliyetli ve ağır hizmetin hakkıyla yerine getirilebilmesi için yetişmiş, iyi eğitim görmüş elemanlara ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır: “DİB makamı orta ve ali derecede tahsil görmüş iki sınıf vazife sahiplerine muhtaçtı. Müftü, vaiz, imam, hatip ve müezzin hep bunlardan olacaktı. Bu ihtiyaç layık olduğu ehemmiyetle düşünülerek 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu ile bu elemanları yetiştirmeye Milli Eğitim Bakanlığı Memur edilmişti” diyerek Tevhidi Tedrisat Kanununun 4. maddesine atıfta bulunan Akseki, “Demek ki, MEB, DİB’nin muhtaç olduğu elemanları yetiştirecek, Başkanlık da bunları dini vazifelerde kullanacak ve böylece kanunun kendisine tahmil eylediği dini ve milli vazifesini başarmaya çalışacaktı” hedefini belirtiyor.

Bu tesbiti yaptıktan sonra Akseki, Maarif Vekaletinin Tevhidi Tedrisat Kanununu uyguluyuş biçimine temas etmekte ve bu kapsamda medreselerin ve bilahere İmam-Hatip Mekteplerinin kapatılmasına serzenişte bulunmaktadır. Akseki şöyle değerlendiriyor:

“Eğer o sırada İmam ve Hatip Mektepleriyle İlahiyat Fakültesi de hakiki mercileri olan Diyanet İşleri Başkanlığına iade edilmiş olsaydı ne talebesi dağılır, ne de mektep kapanırdı; daha doğrusu kapatılmalarına bahane bulunamazdı. Çünkü bunlarla ilgili makam, yalnız Diyanet İşleri Başkanlığı idi. Bu müesseselerin Diyanet İşleri Başkanlığından ayrı her hangi bir makama bağlanmaları kadar gayri tabii bir hareket olamazdı.”

Akseki bilahere o günkü yani 1950’li yıllardaki durumu özetlediği raporunda şöyle diyor:

21. “Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Bir Rapor”, 18.12.1950 tarih ve 16923 sayı. Rapor matbu olarak da çoğaltıldı. Örnek Matbaası, Ankara, ts.

“Yukarıda arzolunan sebepler dolayısıyledir ki aradan uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen Milli Eğitim Bakanlığı 430 No.lu kanunla taahhüt eylediği vazifeyi yapmamış, yapamamış ve Diyanet İşleri Başkanlığını yakinen ilgilendiren dini vazifelerde istihdam edilecek hiçbir eleman vermemiş olması ve Başkanlığın da bugüne kadar din adamları yetiştirecek mesleki bir müesseseye sahip bulunmaması yüzünden bugün memleketin birçok yerlerinde hakiki ve münevver bir din adamı bulmak şöyle dursun, camilerde mihraba geçerek halka namaz kıldırarak, minbere çıkıp hutbe okuyacak bir imam ve hatip bile bulunamamaktadır. Hatta bazı köylerimizde, ölenleri teçhiz ve tekfini ile ebedi istirahatlarına tevdi gibi en basit dini bir vazifeyi ifa edecek kimseler dahi bulunmamakta ve cenazelerin kaldırılmadan günlerce ortada kalmakta olduğu senelerden beri işitilmekte ve görülmektedir.

“Her gün biraz daha artmakta olan bu boşluğun 5-10 yıl içinde büsbütün genişleyip derinleşeceği şüphe götürmez bir hakikattir. Bu cihet senelerden beri icabeden yüksek makamlara arzedilegelmiştir.

“Bir taraftan halkın sık sık müracaatları, diğer taraftan İslâmi ilimlere, usul ve fûruu ile vakıf olmayan ve zamanın icaplarını, halkın ihtiyaçlarını idrak etmiyen kimseleri din mürşidi sıfatı ile Vaiz veya Müftü tayin edip de halk arasına salıvermekteki milli ve manevi mesuliyeti düşünerek adeta hayal inkisarına uğruyor, bun alıyor, vicdan azabı duyuyoruz.

“Camide halkı irşad edecek hakiki bir vaiz, bir din mürşidi ve hatip ancak din ve dünya ilimleri okutularak ve insanı ifrat ve tefrite düşürmek istidadında olan bu iki nevi ilmin yekdiğerini mürakabe yolları öğretilerek yetiştirilebilir. Bu şekilde yetişen bir din adamının, bir vaizin, hatta bir köy imamının, bulunduğu yerde her bakımdan en münevver bir mürşit olabileceğinden şüphe etmemek lazımdır. Nasıl ki vaktiyle iyi yetiştirilmiş olan din adamlarımızdan, adetleri pek az olmalarına rağmen bugün memleketin pek çok faydalanmakta olduğunu görüyor ve seviniyoruz.”

Bu değerlendirmenin İmam-Hatip Okullarının yeniden henüz açılmadığı yıla tekadüm ettiğini hatırlamamız gerekir.

A. H. Akseki, mesleki dini eğitimin yapılmayışı sonucu vasıflı din görevlisinin bulunmamasının sonuçlarını “Memleketteki dini müesseselerin kapatılması, batıl akide ve tarikatların üremesine yol açmıştır” alt başlığıyla değerlendiriyor. Bu çerçevede misyonerlik faaliyetlerinin halk üzerindeki etkilerine de temas ediyor.

Daha sonra, Akseki, okullarda din eğitiminin verilmeyişinin ve camilerde halkı din konusunda aydınlatacak kimselerin bulunmayışının doğurduğu sonuçları “Müşahade ve Kanaatler” alt başlığıyla maddeler halinde sıralıyor. Problemlerin çözümü konusunda çare olarak “maneviyata layık olduğu ehemmiyeti vermek” gereğini vurguluyor. Bu konuda Amerika’dan uzun uzadıya örnekler sıralıyor. Bu ülkede din eğitimi için verilen çabaları anlatıyor. Sonra şu çarpıcı ifadelere yer veriyor:

“Bizde olduğu gibi 26 sene din derslerinin mekteplerde değil, evlerde bile adını andırmamak gibi bir şey ne Amerika’da, ne dünyanın herhangi bir yerinde hiç bir zaman vaki olmamıştır.(...)”

“İşte dünyanın en hür ve demokratik bir memleketi olan Amerika’da dine ve maneviyata verilen ehemmiyet bu derece büyüktür.(...)”

“Binaenaleyh bizim de din ve maneviyat meselesiyle ciddi bir esaslı bir şekilde meşgul olmamız zamanı gelmiş ve hatta geçmek üzere bulunduğunu arzedersem ancak bir-hakikati ifade etmiş olurum.

“Herkes itiraf eder ki, bugün memleketimiz hürafattan mücerred, ilim ve irfan ile yanyana yürüyen şuurlu bir din ve fazilet hayatına muhtaçtır.”

Akseki raporunun sonunda mevcut durumu özetleyerek maddeler halinde çözüm önerileri sunmaktadır. Mesleki din eğitim sorununun çözümü için sunduğu önerilerden biri şöyledir. “Müftü, vaiz, imam-hatip, müezzin ve yüksek din adamları yetiştirilmesi için doğrudan doğruya DİB’na bağlı müesseseler açılmasına müsaade edilmeli(...), zamanın icaplarını anlamış, müsbet ilimlerle de mücehhez münevver din adamları, vaiz ve hatipler için menşe olmalıdır.”

Ayrıca 1949’da yeniden açılmış olan (henüz bir yıllık) Ankara İlahiyat Fakültesi ile on ay süreli İmam ve Hatip kurslarını şöyle değerlendiriyor.

“... Bugünkü İlahiyat Fakültesi katiyen memlekete lüzumu olan din adamlarını yetiştirecek bir durumda değildir. Ve bu şerait altında bunun imkanı yoktur. Bununla beraber Üniversite dahilinde böyle bir fakültenin bulunmasına muarız değiliz. Öyle bir müessese de bulunabilir. Bizim istediğimiz ise bu değil, belki memleketin her sahadaki dini ihtiyaçları ile mütenasip yüksek İslâm alimleri yetiştirebilecek hakiki bir din müessesesidir. Ve bu da, dünyanın her tarafında olduğu gibi, ancak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından idare edilmek suretiyle olacaktır. Bunun bir an evvel açılması ise memleket için hayati bir zarurettir. İlahiyat Fakültesiyle birlikte açılmış olan imam ve hatip kurslarına gelince, Bugünkü haliyle bunlardan da hiçbir fayda memul değildir. Evvelce nasıl kapatılmış ise bugün de açılmadan kapanmış denilebilir. Her birine ikişer yüz lira ücret verilen 5-6 muallim tarafından idare edilen bu kursların bir kısmında bir tek talebe bile yoktur. Bunun da sebebi atılan yanlış adımdır. Çünkü sırf dini olan İmam ve Hatip kurslarının mercii ve bunlarla ciddi bir surette meşgul olacak olan da Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Mekteplere konmuş olan din dersleri de hiçbir fayda temin etmemiş ve hatta bazı yerlerde öğretmenler için bir alay konusu olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığınca sınıf öğretmenlerine verilen emre karşı Biz laik öğretmenleriz, hem de bu dersler ihtiyaridir, istersek okuturuz’ denilmiştir. Hem öğretmenin hem de öğrencinin keyfine bırakılmış olan bir ders elbette bu neticeyi verecekti.

“Binaenaleyh memleketin hakiki din ihtiyacını karşılayacak orta ve yüksek dereceli din müesseselerinin açılması ve bütün mekteplerdeki din işleri ciddi bir şekilde meşgul olması için Amerika’da, Avrupa’da olduğu gibi, bunun yegane mercii bulunan Diyanet İşleri Başkanlığına salahiyet verilmesi lazımdır. Muvakkat işlerle oyalanmaya zamanımız hiç de müsait değildir.”

İmam-Hatip Okulları / Liseleri

İ.H. Okulları, ilk açıldıklarından 27 yıl sonra ve yine Tevhid-i Tedrisat Kanununa dayanılarak 1951 yılında 7 ilde açılmışlardır.

Daha önce açılan on ay süreli İmam ve Hatip kurslarının yetersizliği hükümet yetkililerince de anlaşılınca 13.10.1951 tarih ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararı ile ilk defa yedi ilde birer İmam-Hatip Okulu açılmıştır. 1951-1952 öğretim yılında öğretime başlanmıştır. (İlk açılan İ.H. Okullarının yerleri: Ankara, İstanbul, Adana, Isparta, Maraş, Konya ve Kayseri)

Açılış amacı, DİB'nin köy, bucak, kasaba ve şehir teşkilatına eleman yetiştirmek olarak belirlenen bu yeni İ.H. Okulları, ilkokula dayalı, birinci devresi dört yıl birinci devreye dayalı ikinci devresi 3 yıl olmak üzere toplam 7 yıl süreli, mesleki bilgiler yanında aynı düzeydeki okullara denk genel kültür de veren orta dereceli eğitim öğretim kurumlarıdır.⁽²²⁾ Bu okullardaki gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz:

Orta öğretimde yapılması kararlaştırılan reform çalışmalarına paralel olarak Talim ve Terbiye Kurulu'nun 4.8.1971 tarih ve 225 sayılı kararıyla İ.H. Okulları, ortaokula dayalı ve 4 yıl süreli bir mesleki eğitim kurumu haline getirilmiştir.⁽²³⁾

1971-1972 öğretim yılından itibaren, kuruluştaki müfredat programında köklü bir değişiklik yapılarak, İmam-Hatip Okulları, temel eğitimin ikinci kademesine (ortaokula) dayalı dört yıllık meslek lisesi (İmam-Hatip Lisesi) haline dönüştürüldü. Böylece, yedi yıllık İmam-Hatip Okullarının birinci devresi kapanmış ve aynı zamanda imamlık, hatiplik mesleği en az lise düzeyinde bir öğrenime bağlanmış oluyordu. Fakat, 1974-1975 öğretim yılından itibaren, İmam-Hatip Liselerinin bünyesindeki ortaokullara mesleğe hazırlayıcı dersler (Kur'an-ı Kerim, Arapça, Din Dersi) konuldu. Bunun sonucunda, İmam-Hatip Liseleri, kendi bünyelerindeki meslek dersleri takviyeli ortaokullara dayalı meslek liseleri haline gelmiş oldu.⁽²⁴⁾

1973'de çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 32. maddesiyle İ.H.Okullarının adı "İ.H.L." olarak değiştirildi. Aynı madde gereğince bu liselerde hem mesleğe, hem de yüksek öğrenime hazırlayıcı programların uygulanmasına başlandı. Söz konusu kanunla İ.H.Liseleri "lise" statüsüne kavuşturulduğundan doğrudan üniversite sınavlarına katılabilmek hakkı da tanınmıştır.⁽²⁵⁾ 1975-1976 öğretim yılında 13 İ.H. Lisesinin bünyesinde bulunan orta kısımlarına kız öğrenci alınması da kararlaştırılmıştır. 1985-1986 öğretim yılında Almanca dil ağırlıklı ilk Anadolu İ.H.Lisesi 100 öğrenci ile Beykoz'da açıldı.

İ.H.Liselerinin 1951-1952 yılında 7 ilde açıldığını söylemiştik. İlk açılan okullara tahsis edilen binalar oldukça metruk yerlerdedir. Ancak halkın bu okulları benimsemesi, sahiplenmesi, yakın ilgi göstermesi sonucu kısa müddet içinde sayıları çoğaldığı gibi harabe binalardan da kurtulmaya başladı.

22. Din Eğitimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Başkanlık, DPT Yayını, Ankara 1971, s. 21.

23. Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, Ankara 1973, s. 153-154.

24. Okutan, ss. 422-423.

25. Milli Eğitim Kanununun İ. H. Liseleriyle ilgili 32. maddesi şöyledir: "Madde 32-İmam-Hatip Liseleri imamlık, hatiplik ve Kur'an Kursu gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığı'nca açılan orta öğretim sistemi içinde, hem mesleğe, hem yüksek öğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır." (1739 sayılı MEB Temel Kanunu, 24.6.1973 gün ve 14574 sayılı R. Gazete).

İmam-Hatip Lisesi mezunları bir yüksek öğrenime devam edebildikleri gibi başta DİB olmak üzere değişik istihdam alanları bulabilmiştir. Cami görevliliği (imam-hatip, müezzin-kayyım,) Kur'an Kursu öğreticiliği; DİB dışında bir devlet kurumunda memuriyet vb. Yüksek öğrenim için değişik alanlara yönelmişlerdir. Bu durum normal karşılanmalıdır. Çünkü İ.H. Liseleri, salt mesleğe adam yetiştiren kurum değil kısmen din eğitimi veren bir orta öğretim kurumudur. Yasal düzenlemelerdeki tanımı da bu doğrultudadır.

Burada bizi bu okulların DİB'na eleman yetiştirme durumu ilgilendirmektedir. Çünkü günümüz şartlarında imam-hatiplik görevi alabilmek için asgari İ.H.L. mezunu olma şartı vardır. Ve İmam-Hatip olarak Başkanlıkta görev yapanların kahir ekseriyeti İ.H.L. mezunudur.

Bu okulların mezunlarından Diyanet'te görev alanların sayısı, uzun yıllar ihtiyaca cevap verememiştir. Mezunlarının mesleki performans durumu da öteden beri tartışılmıştır. Genel kanaat ise bu okullarda iyi cami görevlisi yetiştirilmediği doğrultusundadır. Bu durum, cami hizmetlerinin ve irşad faaliyetlerinin verimli olmamasına neden olmuştur. Halbuki, Tayyar Altıkulaç'ın dediği gibi,

"Cami hizmeti denilince akla ilk gelen şeylerden biri şüphesiz görevli konusudur. Mesleğinin ehli, iyi yetişmiş, bilgili, fedakar cami görevlisi olmadan cami hizmetlerini verimli hale getirmek mümkün değildir. Bu elemanları yetiştirme görevi ise, kanunlarımıza göre MEB'na verilmiştir. Başkanlığımızın bu konuda yararlanabileceği başka bir kaynak yoktur. Bu kaynak iyi eleman yetiştirirse, cami hizmetlerinde başarı kaydedilecek, hizmet verimi artacak; bu kaynak elemanlarını hizmete eksik sunarsa, verim düşeceği gibi önemli sıkıntılar bile doğurabilecektir."⁽²⁶⁾

Bu bağlamda değinmek istediğimiz bir rapor var. Bu rapor, Ankara Merkez İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri ve Mezunları Vakfı tarafından S. Hayri Bolay ve Mümtazer Türköne'ye hazırlatılan ve 1995'de yayınlanan "Din Eğitimi Raporu"dur. Bu raporda İmam-Hatip Lisesi mezunlarının din görevliliği meselesi şöyle değerlendirilmiştir.

"... Mesleki din adamlığı statüsü İmam-Hatip Lisesi mezunu olmakla kazanılmamaktadır. İmam-Hatip Lisesi mezunu olmak din mesleği için gerekli ama yeterli değildir. Din adamı olabilmek için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde, din hizmetlisi için bir kadroya atanmak gerekmektedir. Öyle ise, İmam-Hatip Lisesi din adamı yetiştiren bir kurum değil din eğitimi veren bir kurumdur. Din adamı olmak kişinin tercihine ve DİB'nın yeterli görmesine bağlıdır. Bu durumda, İmam-Hatip Liselerini, "Eğitim hakkı"na dayalı olarak devletin tekeline aldığı din eğitimi veren kurumlar olarak kabul etmek gerekmektedir. Özetle, İmam-Hatip Liseleri, din adamı yetiştiren değil, din eğitimi veren orta dereceli eğitim ve öğrenim kurumlarıdır.

"İmam-Hatip Liseleri, din eğitimi problemine getirilmiş bir Türk çözümdür. İslâm ülkelerinden hem dünyevi ilimlerin öğretildiği, genel bir formasyon verildiği hem de din eğitiminin yapıldığı benzer kurumlar yoktur. İmam-Hatip Liseleri, yerine getirdiği işlev

26. Diyanet Gazetesi (D.G.), Sayı: 333 (Kasım 1986), s. 15.

bakımından belki Batı'daki kilise okullarıyla karşılaştırılabilir. Kilise okulları diğer eğitim kurumları gibi genel formasyon veren kurumlardır. Ancak bu genel formasyonun dışında okullarda dini ortamlar daha yoğundur, dini pratikler yerine getirilmektedir ve din dersleri uygulamalı olarak zorunludur. Ayrıca normal branş dersleri de, kuvvetli bir dini eğitim almış öğretmenler tarafından verilmekte, fizik, kimya, matematik gibi derslerde de dini telkinler sürdürülmektedir.

“Bu yüzden, İmam-Hatip Liselerinin, ülkenin din görevlisi ihtiyacına göre sınırlanması Anayasa'nın “eğitim hakkı”na aykırı olduğu gibi, bu okulların yerine getirdiği daha geniş fonksiyonlarla da bağdaşmamaktadır.

“İmam-Hatip Liseleri, dini bilgisi de olan genel formasyonlu lise mezunları yetiştirmektedir. İmam-Hatip Liselerinin kapasitesi bu yüzden mesleki ihtiyaçlara göre değil, halkın din eğitimi talebine göre belirlenmelidir.”

1970'li yıllardan günümüze, herşeye rağmen, köyün kendi bünyesinden çıkmış, kendilerini onlarla paylaşmış, hayatının bir kesiminde onlarla olmuş, görenek ve geleneklerini az veya çok bilen, açmazlarının farkında olan İ.H.O. mezunu genç imamlar köyler için aslında iyi bir imkan olmuştur.

İmam-Hatip Liseleri ve bunların mezunları özellikle meslek adamı yetiştirme zımınında eleştirilere konu olsa da Türkiye'de bir “İmam-Hatip gerçeği”nin varlığını kabul etmek zorundayız. Tek cümle ile bu okullar Türkiye'nin gündeminde yerini almıştır. Hemen hemen her kesimin ilgi odağı haline gelmiştir.

Mezunlarının genel itibarıyla çalışkan, dürüst, ahlâklı, nezih yaşantı sahibi, halkla bütünleşmiş olmaları, kısaca “örnek insan” olmakla temayüz etmeleri onları milletin gözbebeği haline getirmiştir. Halkla her vesileyle camide, sokakta, düğünde, sünnette, cenazede içiçe olmak onlara bir ayrıcalık kazandırmıştır. Halkını seven, halkını dinleyen, anlayan insanlardır. Ahlâki dejenerasyondan en az etkilenmiş kesimdir. Anarşizme iltifat etmemeleri, ülkenin imkanlarını tahrip etmemeleri gibi yönleri, halkın kendilerini bağrına basmalarına neden olmuştur.

DİB'nda Personel İstihdamı Sorunu, Personelin Eğitim Düzeyleri ve İmam-Hatip Okulu Mezunlarının İstihdamı (DİB'na İlişkin Yasal Düzenlemelerde Başkanlık Personelinde Aranılan Tahsil Şartları)

Cumhuriyet döneminde orta dereceli mesleki din eğitimi konusuna kısaca temas ettikten sonra, tarihi boyunca Başkanlığın hangi eğitim düzeyinde personel istihdam ettiği konusunda fikir edinebilmemiz için kuruluşundan günümüze yapılan yasal düzenlemelerde bu hususun yer alış biçimine göz atmamız gerekecektir.

3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı DİR'nin kuruluş kanununda takdir edileceği gibi personelle ilgili teknik ayrıntılar yer almamıştır. İzlendiğinde görüleceği gibi daha sonraki düzenlemelerde de gerek Vakıflar Genel Müdürlüğünce, gerekse DİB'nca yapılan düzenlemelerde son yıllara kadar başta imamlar olmak cami hizmetleri için bağlayıcı tahsil şartı aranmamıştır. Özetlersek:

DİR'nin cami görevlilerine ilişkin ilk düzenlemesi olan ve 12 Ağustos 1928'de yü-

rürlüğe giren “Cami Hademeleri Nizamnamesi”nde²⁷⁾ Cami hizmetleri ilmi (imamlık, hatiplik, vaizlik) ve bedeni (kayımlık, mahyacılık vb.) hizmetler şeklinde ikiye ayrılmış ve bu hizmetlerde görevlendirileceklerin seçim, tayin ve azillerinin bu nizamnameye göre, köy imamlarının tayininin ise Köy Kanununa göre yapılacağı belirtilmişti. Bu nizamnamede (Md. 9) vaizlik görevinin Darülfünun İlahiyat Fakültesi mezunlarına özgü olduğu, ancak bulunmaması halinde ve yapılan sınavı kazanması durumunda tahsil şartı aranmaksızın vaiz tayin edilebileceği hükme bağlanmıştır. Keza imam-hatiplik için kesin bir tahsil şartı aranmamış ancak açılan sınavda “ilmi ehliyete ilişkin bilgilerin tahakkuku” gerekli görülmüştür. (Md. 12) İmam ve Hatip Mektebi mezunlarının da sadece “eda ve sada müsabakasına” girmeleri istenmişti. Ayrıca sınav kazanması şartıyla hiç bir tahsili olmayanlar da imam olarak alınabilmekte idi. Bu hükümler, en azından 1928 yılında İmam ve Hatip Mektebi ve D. Fünun İlahiyat Fakültesi mezunlarının DİR’nde istihdam edildiklerini gösterir. Bu nizamnamenin 39. maddesine göre “Hatiplik ve Vaizlik gibi zaman ve mekan itibariyle memuriyetlerle kabil-i telif olan hizmetler memurlara verilebilir.”

8 Haziran 1931 tarih ve 1827 sayılı Evkaf Umum Müdürlüğü Bütçe Kanunu ile camilerin ve cami görevlilerinin idaresi DİR’den alınıp Vakıflar Umum Müdürlüğüne verilmesinden sonra, az önce sözünü ettiğimiz düzenlemede çeşitli değişiklikler yapıldı. Bilahare vakıflarca bu doğrultuda 1935 yılında yeni bir tüzük hazırlandı. 22 Nisan 1939 tarihli bu nizamnamede²⁸⁾ de İmam-Hatip ve Vaizlik sınavı için aranan şartlar benzerlik göstermektedir. İmam ve Hatip Mektebi mezunlarının sadece “ses ve okuma” sınavına tabi tutulacakları, kazanmaları halinde diğer sınavlardan muaf tutulacakları belirtildi. (Md. 14) Tekrar edelim ki bu düzenlemeler il ve ilçelerdeki kadrolu görevliler içindir. Köylerde görev yapacaklar için 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanununun 23, 83, 84, 85 ve 86. maddelerine göre yapılmıştır.

Söz konusu Köy Kanununda köy imamlarının, köy derneğinin seçimi ve müftünün “buyruktusu” ile tayin olacakları hükmünde yer almıştır. (Md. 83) Köylerde imamlık yapabilmek için, ilmihal, dört işlem ve yeteri kadar Türkiye coğrafyası, Türk ve İslâm Tarihi ve sağlık işlerini bilmek ve okunaklı yazı yazmak şartları aranmıştır (Md. 84). Görüldüğü gibi bu kanunda köy imamları için herhangi bir tahsil şartına yer verilmediği gibi, imamlık için esas olan Kur’an bilgisine de temas edilmemiştir. Şunu da hatırlatalım ki, köylerde imamlık yapacaklar için bu kanuna bu maddelerin konması başlı başına gelişme ve yenilik sayılmış ve daha önce birkaç kez sözünü ettiğimiz DİR 1925 yılı bütçesinin müzakeresi sırasında bu durum vurgulanmıştır. Şu ifadeler örnek olarak verilebilir.

“... Köy imamlarını süfliyetten kurtarmak ve bunların vaziyetini ıslah ile maişetlerini temin edip mevkilerini de muhkem kılıp ve buna mukabil de kafalarında birazcık olsun iptidai malumat bulunmak için bazı mevcut mevad tesbit etmek lazımdır. Köy kanununun neşr-i tarihinden itibaren köy imamları imtihanına tabidir. Şu ve şu derslerden, Türkçeden, coğrafyadan, ilmihalden ve güzel yazmadan imtihan olacak ve bunları bilecektir...

27. Düstur, 3. Tertip, c. 9, ss. 1146-1153.

28. Bkz. Düstur, 3. Tertip, c. 16, s. 724 vd.

Bu kanun tedvin edilirken birçok arkadaşlar da söylediler ki, birçok köyler imamsız kalacaklardır. Efendiler! Bilirsiniz ki, cahil bir doktora, mutatabbibe baktırıp da yanlış ilaç almaktansa hazik doktora intizar edip o hastaya dokunmamak daha iyidir. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki, imamsız mı kalacak, kalsın. Ve imamsızlık ihtiyacını duysun. O ihtiyaç ile imam arasın bulsun. Kendisine rehzen bulacağına, arasın da kendisine hakiki imam bulsun. Bunun cezri hareket etmekten başka şekli yoktur...”⁽²⁹⁾

DİR'nin ilk teşkilat kanunu olan 14 Haziran 1935 tarih ve 2800 sayılı yasada cami görevlileriyle ilgili hükümler yer almamıştı. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi bu yıllarda camilerin ve cami görevlilerinin idaresi Vakıflara ait idi. Bu kanuna dayanılarak çıkartılan 11 Kasım 1937 tarihli “DİR Teşkilat'ının Vazifelerini Gösterir Nizamnamede”, Merkez teşkilatı personeli ile taşrada müftü, müftü müşevvidi, vaiz ve dersiamların görevleri sayılmıştır.⁽³⁰⁾

Müftülerin mahallinde seçilmesini de öngören işbu 2800 sayılı Kanuna göre (Md. 4), müftü seçiminde aday olabilmek için eski Darülfünun İlahiyat Fakültesinden, Medrestütü'l-İrşad veya Vaizinden, Kuzat medresesinden veya Nüvaptan, Darülhilafe Medresesinin Sahn kısmından veya muadili yabancı ülke okullarından mezun olmak veya dersiam olmak; bu şartları taşımamaları halinde daha önce DİR'nce yapılan müftülük ehliyet sınavlarından belge almış olmak şartları aranmıştır.

23 Mart 1950 tarih ve 5634 sayılı ek Kanunla camilerin ve cami personelinin idaresi DİB'na iade edilmesiyle teşkilata yeni bir yapılanma gerçekleşti. Köylerde imamlık yapabilmek de DİB'nın veya yetkili kıldığı müftülüklerin yazılı iznine bağlandı. (Md: 6) Kanunun 5. maddesi ile din görevlilerinin (hayrat hademelerinin) ilk defa göreve alınmalarında, teşekkül eden komisyonun huzurunda imtihandan, geçmeleri şarta bağlanmış, ancak, cami görevliliği için herhangi bir öğrenim şartı aranmamıştır. Sadece imam-hatip kursunu bitirenler tercih edilmiştir. Yani yüzyılın ortasında bile din görevlisi alırken belli bir öğrenim şartı ileri sürülemediği.

Bu yasadan sonra cami görevlileriyle ilgili “Hayrat Hademesi Tüzüğü” adlı yeni bir tüzük hazırlandı ve 21 Nisan 1952'de kabul edildi. 1965 yılına kadar yürürlükte kalan bu tüzüğe göre de⁽³¹⁾ cami görevliliğine ilk defa alınacaklar için sınav şartı konulmuş ancak tahsil şartı aranmamıştır. (Md. 3). Sadece Kur'an Kurslarından vesika almış olmak, icazetli olmak, imam ve hatip mektebini ve kurslarını bitirmiş olmak tercih nedeni sayılmıştır. (Md. 11) Eski medrese mezunları, dersiamlar, icazetliler, İmam ve Hatip Mektebinden mezun olanlardan “imamete ait bilgileri haiz” ve kıraati düzgün oldukları ehliyet sınav ile sabit olanların sınavsız göreve alınacakları da belirtilmiştir. (Aynı madde). Aynı şekilde dersiamlar ve Süleymaniye Medresesi, Sahn ve İlahiyat Medresesi mezunları vazilik almak istemeleri halinde bu görevlerin onlara sınavsız verileceği öngörülmüştür. (Md. 12)

1963 yılına gelindiğinde ücretli imamlığa alınmasında “hiç olmasa” ilkokul diploma-

29. Zabıt Ceridesi, 2. Devre, Yıl: 2, c. 14, s. 253-254.

30. Bkz. Düstur, 3. Tertip, c. 19, ss. 23-25.

31. Düstur, 3. Tertip, c. 33, ss. 1350-1358.

sına sahip olması şartı aranabilmiştir. Buna rağmen ilkokul diplomalı isteklilerin çıkması halinde köy imamlığı için imtihan kazanması şartıyla kendilerine görev için “buy-cultu” verilebileceği ifade edilmiştir.⁽³²⁾ Bu durum İ.H. Okullarının açılışından 12 yıl sonra bile mezunlarının henüz ihtiyacın çok geresinde kaldığını ortaya koymaktadır.

Başkanlığın son ve en önemli en kapsamlı yasası olan 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı “DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”⁽³³⁾ ile ilk defa olarak teşkilatta hangi görevler için hangi tahsil şartı arandığı tesbit edilmiş ancak aranan tahsil şartlarını haiz kişilerin bulunmaması halinde bu şartlardan taviz verilmiştir (Md. 22). Buna göre Diyanet İşleri Başkanı, Başkan Yardımcıları, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeleri, Dini Hizmetler ve Din Görevlilerini Olgunlaştırma Dairesi, Personel Dairesi Başkanları, Teftiş Kurulu Başkanı ve Üyeleri, Müfettiş Yardımcıları, Müdürler, Müftü ve Vaizlerin dini yüksek tahsil şartı aranmıştır. Müftülük ve vaizliklere dini yüksek tahsilli istekli çıkmadığı takdirde, İ.H.O. ikinci devre mezunu olanlar atanabilmiştir (Md. 22) Kadrolu imam-hatiplerin İ. H. O. ikinci devre mezunları olmaları (istekli çıkmaması halinde İ. H. O. birinci devre mezunları da atanabilmiştir) köy imam-hatiplerinin din bilgisine sahip en az ilkokulu bitirmiş olmaları, müezzinlerin ilkokul ve Kur’an Kursunu bitirmiş olmaları aranmıştır. Bu kanunla birlikte bucak ve köylere kadro verilmesi; bu ihtiyaç karşılanıncaya kadar her yıl 2 bin adet kadro ilave edilmesi hükme bağlanmıştır. (Md 29).

Belirtilmesi gereken bir husus da kanuna eklenen geçici 4. madde ile bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte görevliler arasında lise düzeyinde tahsili olmayan müftü, vaiz, imam-hatip ve müezzinlerden beş yıl içinde lise ve dengi diploması alanlara 1000 lira ikramiye verileceği duyurulmuş, böylece personelin eğitimi teşvik edilmiş olmasıdır.

633 sayılı Kanununun 18 ve 26. maddelerine dayanılarak çıkartılan “DİB Cami Görevlileri Yönetmeliği”⁽³⁴⁾nde kadrolu imam-hatiplikler için İ. H. O. ikinci devre mezunu olmak, bu nitelikte istekli çıkmadığı takdirde, İ. H. O. birinci devre mezunu olmak şartı aranmıştır. (Md. 9) Hatiplik görevi için de en az İ. H. O. ikinci devre mezunu olmak ve açılan sınavı kazanmak şartı aranmıştır. (Md. 10) Ayrıca bu yönetmelikte “ihtisas kadrosu”na atanacak imam-hatipliklerden bahsedilmiş ve bunlar için aranan nitelikler sıralanmıştır (Md. 11). Mülhak vakıflara bağlı cami imam-hatiplerinin, vakfın şartlarından başka, İ. H. O. ikinci devresini bitirmiş olmak (istekli çıkmaması halinde birinci devre mezunu olmak yeterli görülmüştür) şartı aranmıştır. Kadrosuz olan köy, dernek ve halk tarafından idare edilen cami imam-hatiplikleri için ise İ. H. O. ikinci veya birinci devre mezunu olmak, bu nitelikte istekli çıkmadığı takdirde ilkokul mezunu, Kur’an Kursu Belgesi almış ve müftülük komisyonunca yapılan sınavı başarmış olmak şartları aranmıştır (Md. 13). Vekil imam-hatiplikler ve müezzin-kayyımlar için ise ilkokul mezunu olmak ve Kur’an Kursu bitirme belgesi almış olmak ve yapılan sınavı kazanmış olmak yeterli görülmüştür. (md. 14-15)

1965 yılına kadar özellikle köy camilerinde görev yapanlar genellikle ilkokul mezun-

32. Bu konuda müftülüklere gönderilen yazı, 20.5.1963 tarih ve 14040 sayısını taşımaktadır.

33. Bkz. Düstur, 5. Tertip, c. 4, ss. 2911-2931.

34. Bkz. R. G., 15 Eylül 1967 gün ve 12700 sayı.

nu ve hatta bir çoğu sadece okur-yazardı (Köy konumunda okur yazar olma şartı aranıyordu). İlk defa 1965’de özel olarak İ. H. O. mezunları için 1000 adet kadro tahsis edildi ve İ. H. Okulu mezunu görevlilerin sayısı artmaya başladı. 1965’de 633 sayılı DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun yürürlüğe girince, yalnız ilkokul diploması olan görevliler kadroya geçirildi ve bu uygulamaya 1970’de son verildi. Görüldüğü gibi 1965’den itibaren imam-hatip olarak görev alabilmek için İ. H. Okulu I. veya II. devre mezunu olma şartı arandı, ancak yeterli sayıda İ. H. Okulu mezunu olmaması nedeni ile ilkokul ve Kur’an Kursu mezunu olanlar vekil imam-hatip olarak köylere tayin edildiler. Vekil imam-hatiplik sistemine 1977’de son verildi. Mevcut vekil imam-hatiplerin aynı göreve asaleten atanmalarına ilişkin kanunu ise 4 Nisan 1977 tarihli Resmi Gazete ekinde yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu kanun 633 sayılı DİB kanununun 36. maddesinde değişiklikle yapılmışla gerçekleştirildi.⁽³⁵⁾

DİB din hizmetleri sınıfındaki görevlere atanacaklar için yeterlilik ve yarışma sınavlarıyla ilgili esaslar 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 2 sayılı KHK ile değişik 50. maddesi ve Devlet memurluğuna atanacaklar için zorunlu yeterlik ve yarışma sınavları yönetmeliğinin 2 nci fıkrasına dayanılarak çıkarılan bir yönetmelikle yeniden düzenlendi (Din Hizmetleri Sınıfındaki Görevlere Atanacaklar İçin Yeterlilik ve Yarışma Sınavları Özel Yönetmeliği).⁽³⁶⁾

Bu yönetmelikte de göreve alınacaklarda aranan özel şartlar sıralanırken, İmam-Hatip ve Kur’an Kursu öğreticisi olacakların en az İ. H. L. birinci devre mezunu olma şartı aranmış, bu nitelikte istekli olmaması halinde ilkokul ve diğer okul mezunları için ayrıca sınav açılabilceği belirtilmiştir.(Md. 8)

İmam-Hatip Liseleri memleketimizin ihtiyacı olduğu asgari lise düzeyinde dini eğitim ve öğretim görmüş, genel kültür almış insanları mihraba geçirme, minbere çıkarma amacıyla açılmış kurumlar olmasına rağmen 1980 yılına gelindiğinde bile bu amaç gerçekleştirilememiştir.⁽³⁷⁾

Emeklilik ve vefat nedenleriyle 1990 yılı itibariyle ilkokul mezunu olan imam-hatiplerin sayıları azalarak oranı %17’ye düşmüştür.(9460) 1990 yılı itibariyle yüksek öğrenimli imam-hatiplerin oranı ise % 8’dir (2493).⁽³⁸⁾

Günümüzde artık arzu edilen, İmam-Hatip olacakların hepsinin İlahiyat Fakültesi, müezzin olacakların en az İ. H. Lisesi mezunu olmalarıdır.

Kesin durumu ortaya koymaya yardımcı olabilecek bir alan araştırması olmamasına

35. İlgili gelişmelerin haberi için bkz. D. G., Sayı: 165 (15 Nisan 1977), s. 1-16.

36. R. G., 6 Temmuz 1977 gün ve 15988 sayı.

37. Söz konusu yıl itibariyle, Diyanet İşleri Başkanlığı’na tahsisli imam-hatip kadro sayısı, yaklaşık olarak 40.000’dir. Dolu olan kadrolarda mevcut imam-hatipler, tahsil durumlarına göre şöyledir:

İlkokul mezunu olanlar	: 15.857	%40
Ortaokul mezunu olanlar	: 4.958	%12
Lise ve dengi okul mezunu olanlar (İ.H.L.):	9.962	%25
Yüksek Okul mezunu olanlar	: 1.135	%4
TOPLAM	: 31.081	%81
Boş olan kadrolar	: 8.919	%19

38. Nihat Aytürk, “Türkiye’de Camiler ve Cami Görevlileri”, D. G. Sayı: 380 (Ekim ‘90), s.5.

rağmen, 1990'lı yıllardan itibaren İ. H. Lisesi ve İlahiyat Fakültesi mezunlarından DİB'nda görev almak isteyenlerin Türkiye'nin imam-hatip, vaiz, müftü, Kur'an Kursu Öğreticisi ve diğer personel ihtiyacını karşılayacak düzeye ulaştığını söyleyebiliriz. Nitekim 1992 ve 1996 yıllarında Başkanlığın açtığı sınavlara başvuruların oldukça kalabalık oluşu bunu ortaya koymaktadır. Ancak bu kez de kadro tahsisinde problemler yaşanmış, sınavlarda seçilenlerin bile aradan seneler geçtikten sonra ancak kısmen atamaları yapılabilmektedir.

Son duruma göre DİB'nda din görevliliğine ilk defa alınacaklarda aranan tahsil şartları şöyledir: Stajyer vaizlik için en az 4 yıllık dini öğrenim; imam-hatiplik için en az İmam-Hatip Lisesi mezunu olmak, müezzin-kayyım için ilkökul mezunu ve hafız olmak.⁽³⁹⁾

Başkanlığın hangi eğitim düzeyindeki personelle hizmette bulunduğunu ve İ. H. Okulu mezunlarının sayısal durumunu irdelemek amacıyla birer fikir olması açısından yukarıdaki bilgilere ek olarak bazı yıllara ait istatistiki bazı veriler sunmak yerinde olacaktır:

1965 yılı itibariyle Başkanlığın toplam personel sayısı 33.929'dur. Bunların 26.376'sı ilkökul, 4.153'ü İ. H. O. 2. devre, 1.942'si İ. H. O. 1. devre, 568'i ortaokul, 430'u Y.İ.E. 186'sı İlahiyat Fakültesi, 89'u diğer yüksekokul mezunudur.⁽⁴⁰⁾

1975 yılında 45 bin civarındaki personelden 16 bin kadarını ilkökul mezunu vekil imamlar oluşturuyordu. 1980 yılı itibariyle DİB'nda imam-hatip olarak görev yapan personelin sayısı toplam 30.081'dir. Boş imam-hatip kadrosu da 8.919'dur. bu kadrolardan ilkökul mezunu olanlar 15.857 (% 40), ortaokul mezunu olanlar 4.958 (%12) lise ve dengi (İ.H.L.) okul mezunları 9.962 (%25) yüksek okul mezunu olanlar. 1.315 (%4) dir.⁽⁴¹⁾

1981'de toplam 51.500 olan personelin öğrenim durumları da şöyle idi. Dini Yüksek öğrenim 1364; diğer yüksek öğrenim 277; İ. H. O./Lisesi Mezunu 9968; İ. H. O. I. Devre mezunu 5177; ilkökul mezunu 23.430'dur.⁽⁴²⁾

1981'de Türkiye'de kadrosu ve imamı bulunmayan 20 bin cami vardı. Kadrosu bulunduğu halde imamı bulunmayan cami sayısı ise 7 binin üzerindeydi.

Öte yandan 1979-80 öğretim yılına kadar İ. H. Liselerinden mezun olanlardan 12 bini (mezunların % 28'ini oluşturuyordu) DİB'nda görev almıştı. Mezunlardan 15 bini (% 36'sı) dini yüksek öğrenime başlamış 15 bin kadarı (%36'sı) da başka dallara kaymıştır.⁽⁴³⁾

1973'den 1988 sonuna kadar DİB personelinin eğitim düzeyinde önemli değişimler oldu. 1973'de ilkökul mezunu olanların sayısı 24.723 iken 1988'de 18.542'ye düştü (değişim-%25). İ.H.L. mezunu olanlar, 2.688'den 39.907 (+ % 1385)'ye, yüksek öğrenim mezunu olanlar da 743'den 4.261 (+%473)'e yükseldi.⁽⁴⁴⁾

39. DİB sınav, atama ve nakil yönetmeliğinin bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici madde eklenmesine dair yönetmelik", R. G., 19 Temmuz 1994 tarih ve 21995 sayı.

40. Aslanpay, s. 65.

41. Milli Eğitim ve Din Eğitimi İlmi Semineri, s. 269.

42. D. G. Sayı: 256-257 (1-15 Mart '81), s. 24.

43. Türkiye Birinci Din Eğitimi Semineri, ss. 9-10.

44. DİB Tanıtım Broşürü.

Başkanlığın 1995 yılı istatistiklerine göre, dini yüksek öğrenim mezunu personelin sayısı 3.412 (% 4.54)'dir. (İlahiyat Meslek Yüksek Okulu mezunu 394 kişi buna dahildir.). Diğer yüksek öğrenim (2 ve 3 yıllık olanlar dahil) mezun olanların sayısı da 7858 (%10.47)'dir. Bunların 5.119 (%6.82)'unu, iki yıllık önlisans mezunu olanlar oluşturur. Personelin büyük çoğunluğunu teşkil eden yaklaşık 51 bin kişi (% 68) İmam-Hatip Lisesi (Okulu) mezunudur. Taşra teşkilatında imam-hatip olarak görev yapan, yani topluma din hizmeti ve yaygın din eğitimi sunan personelden İmam-Hatip Lisesi mezunu olanların oranı ise % 77'dir (41 bin kişi). Ayrıca 2.844'ü orta ve lisedengi okul mezunu, 3.000'i de ilkokul mezunudur. 9 bin civarındaki müezzin-kayyımın büyük çoğunluğunu İmam-Hatip Lisesi ve ilkokul mezunu hafızlar oluşturmaktadır. ⁽⁴⁵⁾

Öte yandan Kur'an Kursu öğreticisi olarak görev yapan, yani eğitim öğretim faaliyetinde bulunan ve aslında pedagojik formasyona sahip olmaları gereken yaklaşık 5.000 personelin 3.000'i (%60) İmam-Hatip Lisesi mezunudur. Ayrıca 413'ü orta ve lise dengi, 174'ü ilkokul mezunudur. İki yıllık yüksek öğrenim mezunu olanların sayısı 746, dini yüksek öğrenim mezunlarının sayısı ise sadece 343'tür.

Sonuç-Değerlendirme-Öneri

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde DİB'nin sunduğu hizmetlerde istihdam ettiği personelin eğitim durumlarını ve bir kaynak olarak İmam-Hatip Okullarına ilişkin verdiğimiz bilgilere dayanarak konumuzu kısa bir değerlendirmeye tabi tutarsak şunları söyleyebiliriz:

1970'li yıllardan itibaren DİB'nin istihdam ettiği personel arasında İmam-Hatip Okulu mezunu olanlar önemli bir yekun teşkil etmiştir. Hatta bu yönüyle Başkanlığa damgasını vurduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, sayıları yetersiz de olsa dini yüksek okul mezunlarının da DİB personeli arasında önemli bir yeri vardır. Ancak süreç içinde çok geniş bir yelpaze oluşturan çok değişik eğitim kurumlarında tahsil görmüş kişiler de din hizmetinde, Diyanet hizmetinde görev alabilmişlerdir. Bu kurumları eskiden yeniye doğru şöyle sıralamak mümkündür. Osmanlı dönemi medreseleri, özel hocalar, İmam ve hatip mektebi, Darülfünun İlahiyat Fakültesi, resmi Kur'an Kursları, İmam-Hatip Kursları, A. Ü. İlahiyat Fakültesi, İmam-Hatip Okulu I. ve II. devre, Yüksek İslâm Enstitüsü, İmam-Hatip Lisesi, Yeni İlahiyat Fakülteleri, Yurtdışı Dini tahsil. Şüphesiz bunlara ilk orta ve liseden diploma alarak imam-hatip olma hakkını elde edenlerle, resmi hiç bir tahsili olmayanları da eklemeliyiz.

İlk yıllarında hatta 1950, 1960'lı yıllara kadar, Osmanlı dönemi medreselerinden ve özel hocalardan tahsil görmüş önemli miktarda din alimi DİB'nde görev yapmıştır. Örneğin Lütfi Doğan'a kadar Diyanet İşleri Başkanlarının ilk dokuz tanesi bu kabildedir. ⁽⁴⁶⁾ Keza Din İşl. Y. Kurulu üyeliği yapmış zevatın büyük çoğunluğu, müftülük, vaiz-

45. DİB 1995 Yılı İstatistikleri, s. 7.

46. M. Rifat Börekçi (Reislikteki yılları: 1.4.1924-5.3.1941), Ord. Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya (14.1.1942-23.4.1947), Ahmed Hamdi Akseki (29.4.1947-9.1.1951); Eyyüb Sabri Hayırlıoğlu (17.4.1951-10.6.1960), Ömer Nasuhi Bilmen (30.6.1960-6.4.1961), Hasan Hüsnü Erdem (6.4.1961-13.10.1964), M. Tefvik Gerçekler (15.10.1964-16.12.1965), İbrahim Bedrettin Eimalı (17.12.1965-25.10.1966) (bu zat medrese

lik ve imam-hatiplik görevlerinde bulunmuş kişilerin önemli bir kısmı bu yıllarda medrese kökenlidirler. Bir kısmının tahsil hayatlarında özel hocalardan aldıkları din eğitimi çok önemli bir yere sahiptir. Kısaca, Osmanlı döneminde yetişmiş kişilerin hiç olmasa 1950'li, 1960'lı yıllara kadar Başkanlığının üst düzey görevleri için damgasını vurduğunu söyleyebiliriz. Ancak yakın yıllara kadar Başkanlık personeline ilişkin istatistik çalışmaları yapılmadığı için bunların miktarını bilemiyoruz.

İlk yılları bir kenara bırakırsak bu tablo, yani çok farklı kaynaktan beslenme olayı, bir karmaşalığı hatta çarpıklığı ortaya koyar. Kanaatimizce kendi personelini kendisi yetiştirebilme mekanizmasına sahip olmayışının bir sonucudur. Bu kadar farklı kaynaklardan -sözde- beslenmesine rağmen tarihinin ilk 45-50 yılında cami görevliliğine alacağı personel için belirli bir tahsil şartı arayamayışı da bu çarpıklığı göstermektedir.

Bazı değerlendirmelere ve birkaç öneriye yer vererek konuyu tamamlamaya çalışalım.

Başkanlığın hizmetlerinde verimsizlik, başarısızlık söz konusu olmuş ve halen olmakta ise bunda, bu kuruma personel yetiştiren öğretim kurumlarından kaynaklanan yetersizlikler de önemli derecede etkindir. Az bir din ve Kur'an bilgisiyle hassas olan din ve irşad hizmeti sürdürülemez. Bu açıdan DİB'nin personelinin mezunuyetleri itibariyle en önemli kısmını oluşturan İmam-Hatip Okulu çıkışların durumu Diyanet açısından son derece önemlidir.

Gerçekten de Türkiye'de din hizmetleri ve buna bağlı yaygın din eğitimi etkinliklerinin iyi eğitim alamamış, dolayısıyla ehil duruma gelememiş elemanlarla yürütülmeye çalışılmış olması halkımızın yeterli dini kültür edinememiş olmasında önemli bir etken olmuştur. Bu keyfiyet önemli ölçüde günümüzde de devam etmektedir. Halbuki din konusunda söz söyleyecek, yorum yapacak, hüküm verecek kişilerin çok iyi yetişmiş olmaları zorunludur. Çünkü, din görevlisi, dini doğru anlayıp anlatmak durumundadır. Bunun için de yeterli derecede din kültürüne sahip olmak zorundadır. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi bilimlerde belli bir düzeyde bilgi sahibi olmalıdır. Ayrıca bunlardan birinde uzmanlaşmaya gidebilmelidir. Bunların yanında din görevlisinin engin bir genel kültürü olması gerekir. Yaşanan eğitim sorunları, din görevlilerinin sayılan vasıflarda olamayışında etkili olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yaklaşık bir çeyrek yüzyıl mesleki din eğitiminin yapılmamış olması, nitelikli din görevlisi yetiştirilememesinde en büyük amildir. Mevcutlarının sayısının her geçen gün azalmasıyla, 1950'li yıllara gelindiğinde ihtiyaç had safhaya ulaşmıştır. Bu yıllarda ehil olmayan, köklü herhangi bir dini eğitim almamış kişileri din görevlisi olarak istihdam etmek zorunluluğu ortaya çıkmış, böylece eğitim düzeyi düşük, hatta yer yer hiç olmayan bir din adamı zümresinin kendiliğinden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şöyle bir problemle de karşılaşıldı: Niteliksiz din görevlilerinin etkisi altındaki kitle ile, din ve dini mekan ve ibadetlerle bir ilişki kuramayan ve "aydın"

yanında Darülfunun İlahiyat Fakültesini de bitirmiştir) ve Ali Rıza Hakses (25.10.1966-15.1.1968) Biyografileri için bkz. DİB Biyografik Teşkilat Albümü, ss. 15,24.

olarak nitelenen kitle arasında kopukluk ve sürtüşmeler ortaya çıktı. Taraflardan biri yobazlıkla, diğeri de dinsizlikle itham edildi.

Mesleki din eğitiminin verilmediği yıllarda örgün genel eğitim kurumlarında din eğitimi de yapılmadı. Haliyle yeni yetişen nesil din hakkında sağlıklı bir bilgilenmeden mahrum kaldı. Nitekim, "Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu"nda, Cumhuriyetin ilk yıllarında geçirilen fetret dönemine ve İmam-Hatip Okullarının açılışına duyulan ihtiyaç şöyle ifade edilmişti: "İslâm tarihi boyunca din adamı medreseden yetişmiştir. Medresenin kaldırılması ile dini hayat, bu müesseselerden yetişen eski nesiller tarafından bir müddet yürütülmüşse de, son zamanlarda bu nesil de tükenmeye yüz tuttuğundan, hasıl olan boşluğu hiçbir menşei olmayan, gelişigüzel yetişmiş, eskiden daha cahil bir zümre doldurmaya başlamıştır.

Bu durum din adamı yetiştirme ihtiyacı doğurduğundan İmam-Hatip Okulları açılmıştır..."⁽⁴⁷⁾

1995 yılı itibariyle Başkanlığın yaklaşık 75 bin personelinin 51 bini (% 68)'ni imam-hatip mezunlarının oluşturması, bu okul mezunlarının teşkilattaki ağırlığını gösterir. Dini yüksek tahsilli olanların büyük çoğunluğunun da İmam-Hatip çıkışlı olduğu unutulmamalıdır. Dini yüksek öğrenimi olanların sayısının ise 3412 (%4.54)'de kalması oldukça dikkat çekicidir.

İ.H. Okulları, ülkemizde hem yüksek öğrenime açık bir ortadereceli okul, hem de din hizmetlerine eleman yetiştirmek üzere devlet eliyle hazırlanmış önemli bir imkandır. Ancak düşünceme göre tabi seyrine ve gelişmesine engeller çıkartılmıştır.

DİB, istihdam ettiği elemanları kendisi yetiştirmemektedir. Bu özellik diğer bazı kamu kuruluşları için de geçerlidir. Ancak orta ve yüksek derecede mesleki din eğitimi veren kurumların müfredat programlarının tesbit ve uygulamasında DİB'nin devre dışı kalması kurumlar arasında iyi bir işbirliğinin olmayışı önemli bir eksikliklerdir.

Bir istihdam kurumu olan DİB ile mesleki din eğitimi veren orta ve yüksek eğitim kurumlarıyla süreç içinde iyi bir diyalog ve işbirliğinin geliştirilememiş olması önemli bir eksikliklerdir. Bu eksiklik, daha çok DİB'nin istihdam ettiği elemanların niteliği meselesinde kendini göstermiştir. Sözü edilen kurumların DİB teşkilatı için iyi eleman yetiştirmediği dile getirilmiş ancak iki taraf arasında iyi bir işbirliği yapılarak problemin köklü hali çözülmeye gidilmemiştir. Nitekim süreci incelerken başta MEB olmak üzere eğitim kurumlarıyla DİB arasında ciddi bir işbirliğine rastlayamıyoruz. Ülkemizde devlet kurumları arasında ilişki, dayanışma ve diyalog yerine çoğunlukla bir yetki despotizmi söz konusu. (Bu terimi belki ben tam oturtmadım.) En bariz örneği de Diyanet ile TRT arasındaki ilişkililerdir. TRT'de dini yayınlar konusunda hemen hemen hiç bir dönemde bu iki kurum arasında sağlıklı ve verimli bir ilişki gerçekleşmemiştir. Toplumla yönelik dini ve kültürel faaliyetlerinde her kurum kendi düşüncesi doğrultusunda tasarrufta bulunmuştur. Biri ötekine adeta "işime karışma" havasına girmiştir. "Bu yetki (söz gelimi TRT dini yayın) bana verilmiştir" dikleşmeleri yaşanmıştır. Kimse burnundan kıl aldırılmamıştır.

47. Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu, MEB Yayını, İstanbul 1960, ss. 109-110.

Kısaca Diyanetin resmi bir kurum, bir devlet kuruluşu olması hasebiyle verimli hizmet için Diyanet, ilgili diğer kurum ve kuruluşlarla üniversite ve fakültelerle sağlıklı ve verimli bir ilişki içinde olmalı. Diğer kurumlar da buna imkan sağlamalıdır. Bir sistemin çarkları ve dişlileri gibi insicamlı hareket etmeli.

Başkanlık, sürekli alan araştırmaları yaparak personelindeki eksiklik ve yetersizlikleri tesbit, etmelidir. Böylece hizmetin işleyişindeki açıklıklar ve eksiklikler giderilmelidir.

Tebliğimizden de bir nebze anlaşılacağı gibi, Türkiye mesleki din eğitimi konusunda bu kadar çok ve önemli tecrübeler yaşadıkdan sonra, ülkemizde din eğitimi menfi yönde etkileyecek tasarruflardan ülke olarak kaçınmamız gerektiğini düşünüyorum. Daha iyiye götürmeyi düşünürken, mevcudu da koruyamama riskiyle karşılaşmak üzüntü vericidir.

Saygılar sunarım.